

بررسی جایگاه فعالیت و کنشگری در نظام تربیتی صالحین بسیج

محمد مهدی باقریان**

محمد رحمانی گورجی*

وحید مهدوی***

پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۱۱/۰۷

دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۰۸/۰۱

چکیده

یکی از طرح‌های تحولی سازمان بسیج مستضعفین در دهه پیشین، طرح صالحین بوده است. برخی کارشناسان در سنوات گذشته اشکالاتی را به این طرح تربیتی وارد نموده‌اند که از جمله این اشکالات، فقدان برنامه‌ریزی لازم جهت کنشگری بسیجیان و انجام فرایند تربیت آحاد بسیجیان به صورت درون‌گرا و بدون در نظر گرفتن عرصه عمل و فعالیت است. پاسخ به این اشکال در سه سطح قابل بررسی است: ۱. در سطح نظریه اصلی که ناظر به ایده‌ها و دیدگاه‌های متولیان است، ۲. در سطح اجرا که ناظر به عملکرد مجریان است، ۳. در سطح تبیین که ناظر به اسناد سازمانی و آموزشی طرح است. پژوهش‌های صورت‌گرفته، وجود فعالیت را در ابعاد نظری و عرصه اجرا بررسی و اثبات نموده است. در این پژوهش درصدد هستیم تا نگاه به حوزه فعالیت و کنشگری را در اسناد ابلاغی و متون آموزشی سازمان بسیج، از طریق روش اسنادی و تحلیل داده‌بنیاد واکاوی نموده و فعالیت و کنشگری را در این طرح مشخص نماییم. براین اساس، با روش اسنادی و فن نمونه‌گیری گلوله برفی ۴۴ سند انتخاب شده و با تحلیل کیفی آنها به ۱۴۱ مفهوم و همچنین ۲۰ مقوله رسیده و ضمن تحلیل مقوله‌ها در نهایت به دو مدل مفهومی دست یافتیم. یافته‌ها حاکی از توجه ویژه به این عرصه میان اسناد صالحین دارد، لذا اشکالات مطروحه، قابل دفاع نیست. پیشنهاد نهایی پژوهش‌گفت‌مان‌سازی قرائت صحیح از آن برای جلوگیری از تسری اشکالات وارده است.

کلیدواژه‌ها: طرح صالحین؛ کنشگری؛ فعالیت؛ نظام تربیتی؛ بسیج

wistful67@gmail.com

bagheriyan@chmail.com

tanha46@gmail.com

* نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری حکمت متعالیه، دانشگاه خوارزمی

** کارشناسی ارشد فلسفه اخلاق، دانشگاه قم

*** کارشناسی ارشد حقوق، دانشگاه خوارزمی

مقدمه

سیر تکوین و تکامل بسیج نشان می‌دهد که بسیج، حاصل روحیه انقلابی، مسئولیت‌پذیری دینی و سیاسی جوانان فعالی بود که تداوم پیروزی، تثبیت و پایداری نظام اسلامی را در گرو خودساختگی، افزایش ظرفیت و قابلیت‌های پاسداری، جانفشانی، ایثار و آمادگی همه‌جانبه برای مقابله با تمامی حوادث و توطئه‌هایی می‌دانند که در حوزه داخلی و خارجی موجودیت انقلاب را با چالش و یا بحران مواجه می‌نمود. بسیج علی‌رغم عمر کوتاه خود در نتیجه حضور فعال و به‌موقع در خنثی‌سازی بسیاری از طرح‌های برانداز داخلی و خارجی و کسب تجربه در هشت سال دفاع مقدس به‌سرعت تبدیل به یک ساختار و سازمان خط‌شکن و پیشرو در عرصه‌های دفاعی و امنیتی شد و در پایان جنگ نیز با اتخاذ رویکردهای فرهنگی و سازندگی، همچنان در معادلات داخلی و منطقه‌ای پیشتاز و اثربخش عمل نموده است. یکی از اقدامات محوری سازمان بسیج در اواخر دهه ۸۰، طراحی یک نظام تربیتی سازمان‌یافته و تشکیلاتی با عنوان «طرح صالحین» است. این طرح تربیتی با محوریت حلقه‌های تربیتی تشکیل شد. منظور از این حلقات «جمع محدودی از افراد هم‌سطح است که به‌صورت هدف‌مند به‌وسیله شرکت در جلسات تربیتی و ارتباط اثربخش در خارج از جلسات، با هدایت‌گری، کنترل و جهت‌بخشی مسئول حلقه، با مشارکت تمامی اعضای حلقه و هم‌افزایی مؤثر، سیر مشخصی در عرصه‌های تربیتی، معرفتی، بصیرتی و مهارتی را می‌گذرانند و مراتب رشد و تکامل خویش را با مطالعه و مباحثه و هم‌اندیشی و مشاوره و نقش‌آفرینی و انجام عمل صالح در ابعاد مختلف طی می‌نمایند» (مذهب جعفری و همکاران ۱۳۹۶: ۲۲). این حلقات در قالب شبکه‌ای دقیق و هماهنگ که میان استاد تا متریان ارتباط طولی و عرضی منظم، منسجم و هدف‌مندی برقرار است و هریک از ارکان تحت نظارت تربیتی رکن بالادستی خود فرایند تربیتی را طی می‌نمایند (امام‌پور، ۱۳۹۶: ۲۶).

با تغییر رویکردهای سازمان بسیج در برنامه پنج‌ساله ششم و اتخاذ سیاست خدمت‌رسانی و مردم‌یاری به‌عنوان محور اعتلای بسیج، انتقاداتی نسبت به این طرح، میان لایه سیاست‌گذاران و مجریان بسیج مطرح شد. اشکالاتی از قبیل تحت‌الشعاع قرار گرفتن سایر برنامه‌های موجود در بسیج با شروع طرح صالحین و یا ملموس نبودن اثرات اجتماعی این طرح و... (محمدی نجف‌آبادی، ۱۳۹۵: ۱۷). لذا رویکرد سازمان بسیج در برنامه پنج‌ساله ششم نسبت به این طرح این‌گونه بیان شد

که: «طرح صالحین یکی از طرح‌های کلان کشور است که با رویکرد آسیب‌شناسی - رفع آسیب‌های سنوات گذشته - با قوت ادامه دارد» (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۶).

یکی از آسیب‌هایی که برای این طرح در نظر گرفته شد، تمرکز بر ابعاد معرفتی تربیت انسانی و پیوند نخوردن با ساحت فعالیت و کنشگری بوده است. ادعای منتقدین بر این است که ضعف ابعاد عمل‌گرایانه در صالحین، صرفاً ناظر به ابعاد اجرایی کار نیست، بلکه نگاه برون‌گرا و کنش‌محور از ابتدای طراحی کار، مدنظر متولیان امر نبوده است و حلقات صالحین، صرفاً یک گروه معرفتی و اعتقادی است، بنابراین، باید بازنگری جدی در فرایند تعلیم و تربیت بسیجیان در سطح کلان صورت پذیرد (معاونت تعلیم و تربیت سازمان بسیج، ۱۳۹۵). لذا راه‌اندازی گروه‌های فعالیت پایه در کنار گروه‌های تربیت پایه (صالحین) در دستور کار قرار گرفته است تا بتواند خلأ تربیت کادر نقش‌آفرین در عرصه جهاد و سازندگی را جبران نماید. این در حالی است که متولیان طرح صالحین مدعی این هستند که در طرح صالحین در مقام نظر، نه تنها بین علم و عمل یک رویکرد دوگانه‌ای وجود ندارد، بلکه در مقابل، تربیت را خارج از ظرف عمل و فارغ از عمق در علم مطلوب نمی‌داند (معاونت تعلیم و تربیت سازمان بسیج، ۱۳۹۶: ۵۶). لذا در صورت پذیرش اصل انتقاد، به نظر می‌رسد حلقه مفقوده این مسئله را باید در لایه‌های بعدی انتقال دانش و یا اجرای طرح، جستجو نمود.

سؤال پژوهش حاضر این است که فارغ از نگاه بنیان‌گذاران و دیدگاه‌های تربیتی آنها و همچنین فهم مجریان، نگاه طرح صالحین به ضرورت فعالیت و کنشگری متریان از پنجره اسناد ابلاغی و آموزشی در سنوات گذشته چیست؟

پاسخ به این سؤال می‌تواند اولاً سیاست‌گذاران و متولیان نظام تعلیم و تربیت بسیج را در طراحی چهارچوب صحیح نظام تعلیم و تربیت بسیج یاری رسانده و نگاه شفاف‌تری به بازنگری در فرایندهای تربیتی بسیج برای آنها ایجاد نماید. همچنین برای گفتمان‌سازی و ترویج مبانی نظری طرح صالحین، به‌عنوان تجربه یک دهه فعالیت تربیتی تشکیلاتی بسیج در عرصه انقلاب اسلامی کمک شایانی نماید. لذا در این پژوهش، ضمن بررسی پیشینه تحقیقات صورت گرفته در مراکز پژوهشی و مطالعاتی بسیج، اسناد سازمانی ابلاغی و غیرطبقه‌بندی که در اختیار شبکه مدیریتی و تربیتی صالحین قرار داشته است، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و سپس مدل‌سازی نهایی براساس روش داده‌بنیاد از این اسناد صورت پذیرفته است.

ادبیات نظری و پیشینه موضوع

مفهوم‌شناسی فعالیت و کنشگری: واژه فعالیت به معنای کوشش، تکاپو، کار و جنبش، کنشگری یا کنش‌وری است (عمید، ۱۳۸۹: ۷۹۹). بر این اساس، با واژه کنشگر معنای مشترکی دارد. صفت کنش‌گر بر این ویژگی دلالت می‌کند که موصوفش کنشی را انجام بدهد یا داده باشد. واژه کنش در طیف وسیعی از علوم انسانی مورد استفاده قرار گرفته است. در جامعه‌شناسی نظری از اساسی‌ترین مفاهیم بوده و ناظر به کنش‌های اجتماعی^۱ است. در علوم سیاسی شامل گستره وسیعی از فعالیت‌های سیاسی است و از نوشتن نامه‌های سرگشاده به روزنامه‌ها و سیاست‌مداران تا برگزاری کارزارهای سیاسی، بایکوت اقتصادی، راهپیمایی خیابانی، اعتصاب، تحصن و اعتصاب غذا را شامل می‌شود؛ حتی در عرصه‌های اقتصادی، محیط‌زیستی و فرهنگی نیز استفاده می‌شود. عموماً برای کنش‌های انسانی پنج ویژگی آگاهانه‌بودن، ارادی‌بودن، هدفداربودن، معناداربودن و تناسب‌داشتن با موقعیت‌های زمانی، مکانی و اجتماعی ذکر می‌شود. علاوه بر این واژه می‌توان، واژگان دیگری را نیز یافت که با مفهوم فعالیت و کنشگری همگن بوده و بر اساس هدف این پژوهش باید مورد توجه قرار گیرند:

ردیف	واژه	معنا
۱	نقش	رفتار و کنشی است که انتظار می‌رود یک فرد یا گروه در یک جایگاه اجتماعی خاص انجام دهد. (واژه‌های مصوب فرهنگستان، مدخل نقش اجتماعی)
۲	عمل	کنش، کار یا کرداری است که از کسی سر بزند (عمید، ۱۳۸۹: ۷۶۵)
۳	رفتار	به واکنش‌های انسان یا حیوان به محرک‌های خارجی یا طرز عمل او گویند (عمید، ۱۳۸۹: ۵۷۵)
۴	مسئولیت	در لغت به معنای موظف بودن و یا متعهد بودن به انجام امری است (دهخدا، بی تا، ج ۳، ۴: ۴۴۷) و در اصطلاح به معنای در معرض بازخواست بودن است و با وظیفه و تکلیف تلازم دارد (مصباح یزدی، ۱۳۸۱: ۱۲۱)
۵	تکلیف	به معنای بارکردن کاری سخت توأم با رنج بر کسی است (دهخدا، بی تا، ج ۵: ۱۹۱۳)
۶	وظیفه	به چیزی اطلاق می‌شود که شرعاً یا عرفاً برعهده کسی باشد (دهخدا، بی تا، ج ۱۵، ۲۳۲۱۱)
۷	برنامه	مجموعه‌ای از کارهایی که با طرح مشخص و در زمان خاصی انجام می‌شود (عمید، ۱۳۸۹: ۲۲۵)

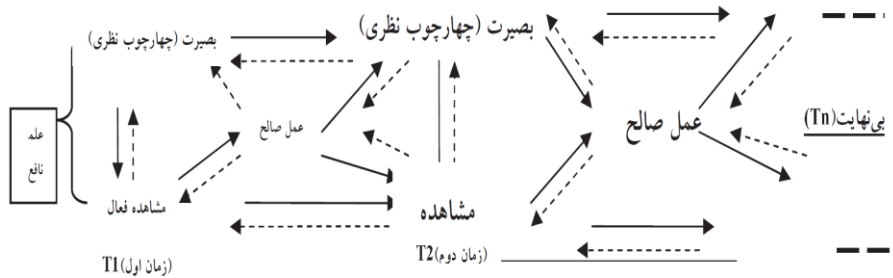
1. social action

هریک از این واژه‌ها به‌نوعی با یکدیگر ملازمند. به‌عنوان مثال، تا وظیفه‌ای بر دوش کسی نباشد، مسئولیتی درقبال انجام‌دادن یا ندادن آن نخواهد داشت و درمورد آن، بازخواست نخواهد شد. واژه «تکلیف» نیز با «مسئولیت» و «وظیفه» ملازم است؛ چراکه در هر سه مورد، چیزی برعهده شخص است که اجرای آن، لازم و واجب است. سه واژه «فعالیت»، «عمل» و «رفتار» نیز با وجود اختلافات جزئی، معنای یکسانی داشته، اما لزوماً جنبه الزامی و تکلیفی در آنها وجود ندارد. تفاوت «برنامه» با دیگر واژگان را نیز می‌توان در جنبه تشخیص و دارای هویت مشخص بودن آن در نظر گرفت.

در این پژوهش با توجه به هدف‌گذاری صورت گرفته، کلیه واژگان فوق مورد بررسی قرار گرفته و عباراتی تحلیل شده‌اند که ناظر به ابعاد برون‌گرا و دارای بروز و ظهور گروهی یا اجتماعی می‌باشند و حتی‌الامکان از عبارات ناظر به ابعاد درون‌گرا و دارای بروز و ظهور فردی پرهیز شده است.

جایگاه فعالیت و کنشگری در تربیت اسلامی: تکیه‌گاه تعلیم و تربیت اسلامی عمل است (مطهری، بی تا: ۳۴) و اندیشه و معرفت بدون ظهور در اعمال و عمل بدون آراستگی به علم و معرفت، انسان را به حقیقت مطلق رهنمون نمی‌سازد. به عبارت دیگر، از طرفی عمل به علم، امری ضروری است و «اگر کسی با مداومت بر اعمال ظاهری (شرعی) و تبعیت از تکالیف الهی به باطن دست نیافت، باید بداند که آن‌طور که شایسته و بایسته است، بر انجام وظایف ظاهری قیام ننموده و لکن هر کس که بخواهد جز از طریق ظاهر به باطن دست یابد، از نورانیت الهی بهره‌ای نبرده است» (امام خمینی، بی تا: ۲۰۱) و از طرف دیگر علم، زمینه‌ای است که انسان بدون آن قادر به انجام هیچ عملی نیست. از این رو، تمام اعمال صحیح فکری، بدنی، اعتقادی و یا قلبی، توقّف بر علم و دانش دارد. تا علم ایجاد نشود، بنای کمال و تخلّق به اخلاق الله به وجود نخواهد آمد. شروع هر عملی با علم است و آنگاه عمل تحقّق می‌یابد. از این رو اگر علمی حاصل نشود، عملی تحقّق پیدا نمی‌کند که: «الْعِلْمُ يَهْتِفُ بِالْعَمَلِ» (کلینی، ۱۳۶۵: ۴۴). این علم است که ابتدا در صحنه دل می‌نشیند، آنگاه انسان را دعوت به عمل می‌کند. اما نکته مهم و اساسی این است که اگر به دنبال علم، عمل واقع شود، آن عمل خود زمینه علم دیگری را فراهم کرده و موجب ایجاد یک علم ثانوی و تفصیلی خواهد شد. بنابراین، این سخن که ایمان انسان و تربیت وی صرفاً با رشد دانشی او محقق شده و نیازی به انجام اعمال و رفتار مبتنی بر آن دانش نیست، اساساً در تفکر اسلامی جای ندارد (امام

خامنه‌ای، ۱۳۹۳: ۱۰۵). شاید بتوان در یک جمع‌بندی رابطه بین علم و عمل را این گونه نمایش داد:

مسیر تکاملی شکل‌گیری مشاهده منظم در چهارچوب جهان بینی اسلامی
(ایمان و کلاته ساداتی، ۱۳۹۰: ۷۷)

خطوط نقطه‌چین در این شکل نشان‌دهنده بازتاب^۱ است و خطوط ممتد، تعیین‌کنندگی^۲ را نشان می‌دهد. مطابق شکل فوق زمانی که مشاهده فعال در عالم طبیعت در چهارچوب جهان‌بینی اسلامی (بصیرت) انجام گیرد، ضرورتاً ایجادکننده عمل صالح در مسلمان است. البته انسان مسلمان، مختار است که عمل صالح انجام بدهد یا ندهد. آنچه از این مدل می‌توان دریافت، یک رابطه دیالکتیک و دوسویه میان علم و عمل است.

مراد از عمل و کنشگری در تربیت اسلامی لزوماً اعمال عبادی فردی نیست؛ چراکه انسان، موجودی است اجتماعی و در طول زندگی، ناگزیر از معاشرت با دیگران است. در همین راستا، دین مبین اسلامی، وظایفی را برای افراد نسبت به یکدیگر تعیین کرده است که همان مسئولیت‌های اجتماعی می‌باشند. (حاجی‌زاده و آورچه، ۱۳۹۳: ۲۳). لذا نقش‌آفرینی افراد در قبال مسئولیت‌های اجتماعی آنها نوعی تکلیف محسوب شده و از مؤلفه‌های اساسی تربیت وی است.

پیشینه پژوهش

با وجود اهمیت طرح صالحین به‌عنوان یکی از اقدامات تحولی بسیج در یک دهه گذشته، متأسفانه پژوهش‌های نظری بسیار کمی در این خصوص صورت پذیرفته و ادبیات لازم برای این

1. Reflection
2. Determination

طرح تولید نشده است. سازمان بسیج در قالب مجموعه‌ای از طرح‌های مطالعاتی و با پایش‌های میدانی محدود صورت گرفته از برخی از استان‌ها، در اقبال مختلف و حوزه‌های مختلف بررسی‌هایی را انجام داده است. به‌طورمثال، یکی از عوامل کاهش رضایت‌مندی دانش‌آموزان و مربیان از طرح صالحین در استان اردبیل، عدم وجود مسابقات متنوع ورزشی و... در کنار سایر برنامه‌ها عنوان شده است (سمیعی، ۱۳۹۱: ۹۳). همچنین یکی از پیشنهادات برای اثربخشی صالحین، خارج شدن از سخنرانی صرف در حلقه‌ها و تقویت برنامه‌های ورزشی و ایجاد تنوع در برنامه‌ها در حلقه‌های دانش‌آموزی استان اصفهان بوده است. (صالحی، ۱۳۹۱: ۹۴).

در مقابل بخشی از مطالعات ناظر به رشد ابعاد تربیتی - مهارتی متریان پس از حضور در حلقه‌های صالحین داشته است. (صادق‌پور، ۱۳۹۳: ۸۴). به‌طور مشخص برخی از مؤلفه‌های کنشگری تشکیلاتی مانند انجام کار گروهی از مزایای این طرح عنوان شده است (اکبری، ۱۳۹۲: ۱۲۹). شاید بیشترین بررسی صورت گرفته در خصوص تأثیرات این طرح بر ابعاد نقش‌آفرینی متریان را بتوان در نمودار زیر مشاهده نمود (توفیقیان‌فر، ۱۳۹۴: ۶۸):

ردیف	محور	کم (به درصد)	متوسط (به درصد)	زیاد (به درصد)
۱	اجرای برنامه‌های شورانگیز	۱۵/۵	۳۳/۴	۵۱/۱
۲	تکلیف‌مداری	۳۳/۵	۳۲/۲	۳۴/۳
۳	تقویت حس مسئولیت‌پذیری	۷/۵	۳۲/۵	۶۰
۴	مردم‌یاری و کمک به نیازمندان	۲۱/۸	۴۷/۸	۳۰/۴
۵	زمینه‌سازی برای امنیت عمومی	۱۱/۹	۲۳/۹	۶۴/۲

بررسی‌ها نشان می‌دهد که این تأثیرات وابسته به مؤلفه‌های سنی و تحصیلاتی و... بوده است. به‌طوری‌که در مؤلفه‌هایی مانند تقویت قدرت تصمیم‌گیری و تقویت حس اعتمادبه‌نفس، تأثیر این طرح بر اساس میزان تحصیلات متریان، متفاوت بوده است. همچنین تفاوت معنی‌داری بین مؤلفه‌هایی مانند تقویت حس مسئولیت‌پذیری میان زنان و مردان به‌دست آمده است (احدی، ۱۳۹۰: ۱۲۹).

متأسفانه تمامی پژوهش‌های صورت گرفته در این خصوص، اولاً ناظر به عرصه اجرا بوده و مسئله آنها تحلیل اسناد ابلاغی و بررسی کیفیت تبیین جایگاه کنشگری برای مجریان نبوده است؛ ثانیاً

محدوده بررسی آنها به صورت محدود و از طریق پایش های میدانی صورت گرفته است. لذا به نظر می رسد که نمی تواند پاسخ مناسبی به مسئله این پژوهش داشته باشند. گرچه در صورت اثبات وجود کنشگری به عنوان یک مؤلفه مؤثر در اسناد صالحین، پژوهش های فوق می تواند الگوی مناسبی برای بررسی کیفیت اجرای ابعاد فعالیتی و نقش آفرینی صالحین در عرصه اجرا باشد.

روش شناسی

روش پژوهش اسنادی هم به منزله روشی تام و هم فنی برای تقویت سایر روش های کیفی استفاده می شود. از این رو، در این پژوهش از روش پژوهش اسنادی برای گردآوری و بررسی منابع و از روش داده بنیاد به عنوان فن پردازش و تحلیل کیفی متون استفاده شده است. در این مقاله در مرحله تحلیل داده ها به تناسب هدف پژوهش از رویکرد گلگیری بهره گرفته ایم که به نسبت سایر رویکردها توصیفی تر است (ساغروانی، ۱۳۹۳: ۱۵۳). در هر حال، نوعی نظام یافتگی در رهیافت منتخب به نظریه پردازی داده بنیاد، بر لزوم استفاده از حرکت از جزء به کل و همچنین تحلیل داده ها تأکید می کند (استراتوس^۱، کوربین^۲، ۱۹۹۰) که به طور خلاصه به شرح زیرند:

- کد گذاری باز: نام گذاری مفاهیمی که بیانگر رویدادهای قطعی و دیگر نمونه های پدیده ها

هستند؛

- کد گذاری محوری: رویه هایی که از طریق آنها، داده ها در فرایندی مستمر با هم مقایسه

می شوند تا پیوند بعد از کد گذاری باز بین مقوله ها مشخص شود؛

- کد گذاری انتخابی: فرایند انتخاب مقوله محوری، پیوند نظام مند آن با دیگر مقوله ها،

ارزش گذاری روابط آنها و درج مقوله هایی است که نیاز به تأیید و توسعه بیشتری دارند.

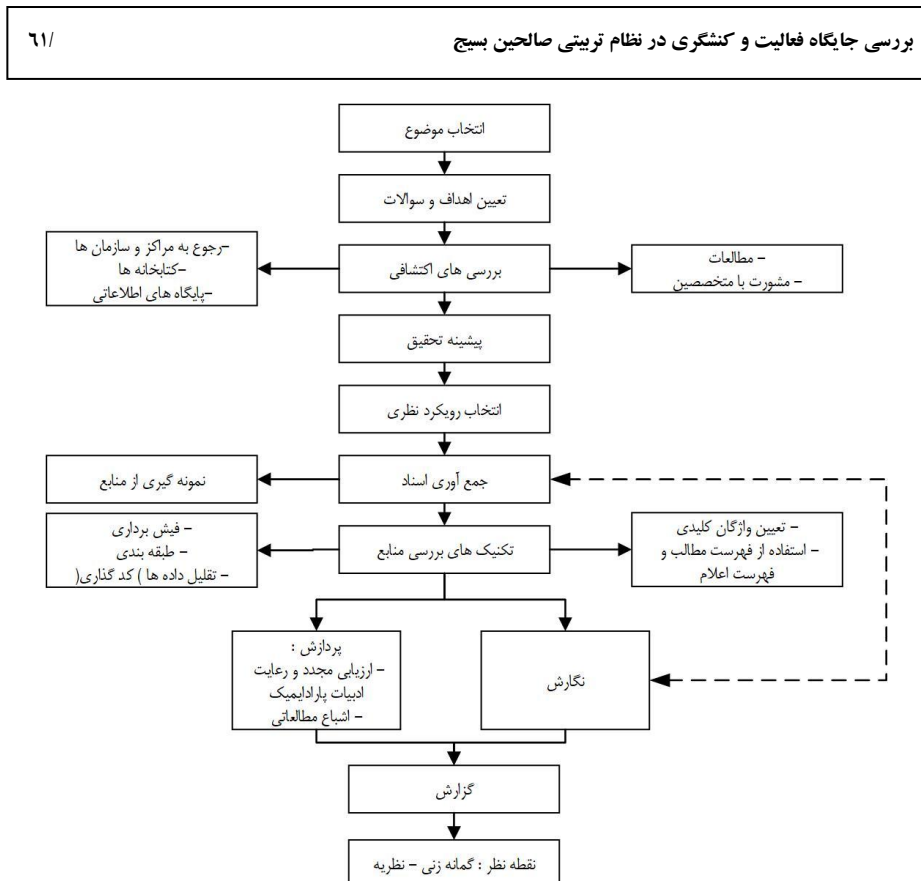
بر اساس این رویه ها، ابتدا نکات کلیدی داده ها احصا و برای هر نکته یک کد معین می شود و

سپس با مقایسه کدها، چند کد که اشاره به یک جنبه مشترک پدیده مورد بررسی دارند، به خود

می گیرند. آنگاه چند مفهوم یک مقوله و چند مقوله در قالب یک نظریه متجلی می شود (یوون^۳،

۲۰۰۱). بر این اساس، فرایند کلی روش پژوهش به صورت زیر است:

1. Strauss
2. Corbin
3. Yvonne

شکل ۱. خلاصه فرایند و مراحل روش اسنادی (صادقی فسائی، عرفان منش، ۱۳۹۴: ۸۶)

یافته‌های تحقیق

جمع آوری منابع، نمونه گیری و تکنیک‌های بررسی منابع: مبتنی بر پژوهش پس از انتخاب موضوع و تعیین پرسش‌ها و سوالات و همچنین بررسی پیشینه پژوهش و انتخاب رویکرد نظری (کد در فصول قبل بدان اشاره شد) جمع آوری منابع، نمونه گیری و تکنیک‌های بررسی منابع در دستور کار قرار گرفت. در این مرحله با توجه به منابع معدودی که در مرحله بررسی‌های اکتشافی شناسایی شده بود، از روش نمونه‌گیری «انباشتی» یا «گلوله برفی» استفاده شد. براین اساس، طبق چهارویژگی داشتن اصالت، اعتبار، نمایا بودن و معنادار بودن (اسکات^۱، ۱۹۹۰، ۶) منابعی که در سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۲ توسط سازمان بسیج مستضعفین منتشر یا ابلاغ شده و در دسترس عموم متولیان قرار گرفته

1. Scott

است، تحلیل شد. لذا برای انجام این پژوهش بیش از ۶۰ سند مورد بررسی قرار گرفت که میان آثار فوق، ۴۴ عنوان سند (جدول ۱) دارای ویژگی‌های چهارگانه فوق بود که به تفصیل زیر مورد تحلیل قرار گرفتند:

جدول ۱. پراکندگی منابع

انواع اسناد	دستورالعمل‌ها	متون دوره‌های آموزشی	بانک پاسخگویی به شبهات	کتاب منتشره رسمی
تعداد	۸	۲۲	۱۴	۱
مخاطبین	شبکه فرماندهی و مدیریتی بسیج	شبکه فرماندهی و مدیریتی و تربیتی بسیج	شبکه تربیتی بسیج	شبکه تربیتی بسیج
عناوین اسناد	۱. دستورالعمل راه‌اندازی و اداره حلقه‌های صالحین (مربیان، سرگروه‌ها، مربیان، سرمربیان) ۲. دستورالعمل شناسایی پایگاه‌های الگو ۳. دستورالعمل دوره پایگاه‌های الگو ۴. دستورالعمل فعالیت‌های حلقه صالحین ۵. دستورالعمل حلقه صالحین	۱. محتوای دوره‌های آموزشی سرگروه‌های صالحین با عنوان‌های (مدیریت بسیجی، مهارت سخنوری، کلیات شجره طیبه، جذب، تثبیت، انگیزه‌سازی مذهبی و انقلابی، جنگ نرم) ۲. محتوای دوره آموزش فرماندهان پایگاه‌ها با عنوان‌های (کادرسازی و کادریابی، مهم‌ترین دانستنی‌های فرمانده پایگاه) ۳. درسنامه «مهم‌ترین دانستنی‌های فرمانده حوزه» ۴. درسنامه «راهنمای مربیان» ۵. کتاب «آنچه یک تعلیم و تربیت پایگاه باید بداند» ۶. محتوای دوره‌های آموزشی تخصصی سرگروه‌های صالحین با عنوان‌های (ویژگی‌های سرگروه تربیتی، حلقه تربیتی مربیان، مخاطب‌شناسی جوان، مخاطب‌شناسی نوجوان، مخاطب‌شناسی کودک، کیفی‌سازی، آسیب‌شناسی تربیتی) ۷. سایر دوره‌های آموزشی با عنوان‌های (روش‌های ارزیابی شجره طیبه، اصول حاکم بر روش‌های اجرای مأموریت‌های صالحین)	کتاب «پرسمان صالحین، ۱۴ جلد» حاوی مجموع پرسش‌ها و پاسخ‌های مرکز پاسخگویی صالحین	کتاب «عبار صالحین» ویژه استادیاران طرح صالحین

بازخوانی متون و مطالعه منابع: در مطالعه و تحلیل منابع از فنون تقلیل داده‌ها براساس روش تحلیل داده‌بنیاد (با رویکرد گلگیری) استفاده شد. براین اساس، در گام اول تجزیه کیفی اسناد از طریق نرم‌افزار MAXQDA 12، تعداد ۲۹۶ مورد کدگذاری صورت گرفت و ۱۴۱ مفهوم از

آنها برداشت شد. جدول ۲ بیانگر بخشی از فرایند کدگذاری باز جهت برداشت کلیدواژگان و مفاهیم از متن اسناد تحلیل شده است.

جدول ۲. نمونه کدگذاری باز

ردیف	متن اسناد	مفاهیم
۱	* مسئولیت‌های تربیتی قابل‌واگذاری در سطح پایگاه بسیج و مسجد: ۱. مسئول جذب و شناسایی، ۲. مسئول اردوی جذب، ۳. معاون گروه تربیتی * مسئولیت‌های مدیریتی قابل‌واگذاری در سطح پایگاه بسیج و مسجد: ۱. مسئول کتابخانه و دارالقرآن، ۲. مسئول تدارکات و پذیرایی، ۳. مسئول نیروی انسانی، ۴. مسئول تربیت بدنی، ۵. مسئول تبلیغات و اطلاع‌رسانی، ۶. مسئول تابلوی اعلانات	مسئولیت‌های قابل‌واگذاری در سطح پایگاه و مسجد
۲	زمینه‌سازی برای توسعه میدان عمل و رشد تشکیلاتی	سرگروه به‌مثابه زمینه‌ساز میدان عمل
۳	علاوه بر سه محور فوق برنامه‌های مهارتی و آموزشی دیگری نیز قابل طرح در جلسات حلقه‌ها خواهد بود. به‌عنوان مثال، موضوعات زیر به‌منظور طرح در جلسات حلقه‌ها پیشنهاد می‌گردد: ۱. آموزش روش تحقیق، ۲. آموزش شیوه‌های مطالعه و تندخوانی، ۳. کلاس‌های کمک‌درسی (درصورت نیاز)، ۴. آموزش رایانه و...، ۵. کلاس‌های هنری، ۶. آموزش نظامی، ۷. آموزش امداد و نجات، ۸. و...	انواع آموزش‌های مهارتی و تشکیلاتی در صالحین
۴	بدین‌منظور می‌توان از اردوها و برنامه‌های ورزشی و تفریحی که برای نوجوانان و جوانان ترتیب داده می‌شود، استفاده کرده که موجب شناخت بیشتر ویژگی‌های شخصیتی آنان شده و فعالیت جذب را تسهیل می‌نماید.	فعالیت به‌مثابه عامل جذب‌کننده
۵	کادرسازی فرایندی است تربیتی که پس از شناسایی نیروهای مستعد و متعهد، زمینه رشد از طریق مشارکت در فعالیت‌های محوله تحت نظارت مربی آگاه را فراهم نموده و پس از آموزش و مهارت‌افزایی، آنان را در مسئولیت‌های مختلف به‌کارگیری نماید.	جایگاه عمل در فرایند تربیتی صالحین

در گام بعدی، ۱۴۱ مفهوم به‌دست‌آمده مورد تحلیل و کدگذاری محوری قرار گرفت و مقوله‌بندی انجام شد. مقوله‌بندی به خلاصه‌کردن مفاهیم در قالب مفاهیم عام و آشکارکردن روابط میان آنها با مفاهیم مافوق اطلاق می‌شود (فلیک، ۱۳۹۲: ۳۳۰). به‌عبارت‌دیگر با پالایش، مقایسه تفاوت‌ها و شباهت‌ها و همچنین نسبت بین مفاهیم، ارتباط بین مفاهیم کلیدی شناسایی شده و پراکندگی مفاهیم در قالب مقولات تنظیم و دسته‌بندی می‌شود. جدول ۳ بیانگر بخشی از فرایند

کدگذاری محوری جهت مقوله‌بندی مفاهیم است که به ایجاد ۲۰ مقوله منجر شد:

جدول ۳. نمونه کدگذاری محوری

ردیف	مقولات	مفاهیم
۱	اصول حاکم بر فعالیت‌ها در حلقه	اصل واقع‌گرایی، اصل تفاوت در متریان، حمایت و پشتیبانی مستمر، تشویق‌های مادی و معنوی به‌صورت توأمان، اصل خلاقیت و نوآوری و تقویت نیروهای مبتکر، اصل تعافل و چشم‌پوشی از اشتباهات، اصل تفویض و حق انتخاب مسئولیت، اصل شایسته‌سالاری، اصل کرامت انسانی، توجه به اعتدال در عمل، توجه به جذابیت و تنوع در برنامه‌ها، اصل توانمندسازی بسیجیان، اصل تشویق به شرکت در برنامه‌های پایگاه، اصل زمینه‌سازی برای توسعه میدان عمل و رشد تشکیلاتی
۲	مبانی معرفتی، تربیتی و بصیرتی خدمت‌رسانی	جدیت و جامعیت در حرکت، اخلاص در عمل، حضور فعال در صحنه، تدبیر و صبوری در حل موانع ناگهانی، مقاومت در برابر مشکلات، سعه‌صدر، ایثار، خدمت صادقانه و دلسوزانه، تواضع و خدمت‌گزاری، عبودیت و تکلیف، احساس اعتماد به نفس و تحکیم اراده، ولایت‌مداری، احساس مسئولیت و وظیفه‌شناسی، فعالیت گروهی، قانون‌گرایی و قانون‌محوری، مهارت‌های مدیریتی و رهبری
۳	اهداف فعالیت در صالحین	فعالیت به‌مثابه عامل پرورش خلاقیت، فعالیت به‌مثابه تقویت‌کننده روحیه تعاون و همکاری، فعالیت به‌مثابه ظرف کیفیت‌سنجی، فعالیت به‌مثابه عامل تثبیت‌کننده، فعالیت به‌مثابه عامل انسجام، فعالیت به‌مثابه ظرف استعدادسنجی و رشد آن، فعالیت به‌مثابه عامل جذب‌کننده، فعالیت به‌مثابه روش شورانگیزی، فعالیت به‌مثابه رکن کادرسازی، فعالیت به‌مثابه فرصت‌ساز تربیتی، فعالیت به‌مثابه عامل ارتباطی، فعالیت به‌مثابه متعادل‌کننده انرژی، فعالیت به‌مثابه عامل انگیزشی
۴	جایگاه نقش‌آفرینی در نظام اجرایی صالحین	توجه به زیرساخت‌های سخت و مالی، نقش‌آفرینی در عرصه برنامه‌ریزی، آموزش ابعاد مهارتی در عرصه‌های تربیت، اطلاق محتوا به عرصه‌های مسئولیتی، عمل‌گرایی در حلقه استاندارد، هدف‌گذاری تشکیلاتی در صالحین، کادرسازی تشکیلاتی در صالحین، انطباق ساختار فعالیت و تربیتی در بسیج، جایگاه عمل در فرایند تربیت صالحین، توجه به سطح مهارتی در سطح‌بندی حلقه، عمل‌گرایی در شاخص‌های ارزیابی صالحین، توجه به مبانی نقش‌آفرینی در رسالت صالحین، عمل‌گرایی در شرح وظایف متریان، رجوع به مجموعه‌های نقش‌آفرین به‌عنوان منبع الگوبرداری و...

بررسی مقوله‌های به‌دست‌آمده، بیانگر این است که توجه به فعالیت و کنشگری در طرح صالحین در هر دو شبکه مدیریتی و تربیتی طرح مورد توجه بوده است. برخی مقولات ناظر به

جایگاه کنشگری در فرایندهای تربیتی طرح است (که مخاطب آن ارکان صالحین می‌باشند) و برخی دیگر در فرایندهای مدیریتی و راهبری طرح است (که مخاطب آن فرماندهان و مدیران طرح می‌باشند). از این رو، با کدگذاری انتخابی رابطه و نسبت بین مقوله‌ها تحلیل شد. در مرحله کدگذاری انتخابی وجوه مشترک بین مقوله‌های سرآمده از مرحله پیشین شناسایی شده و با توجه به اشتراکات آنها در دسته‌بندی‌های کلی‌تری ساماندهی شدند. جدول ۴ بیانگر نتیجه کدگذاری انتخابی است:

جدول ۴. نتیجه کدگذاری انتخابی

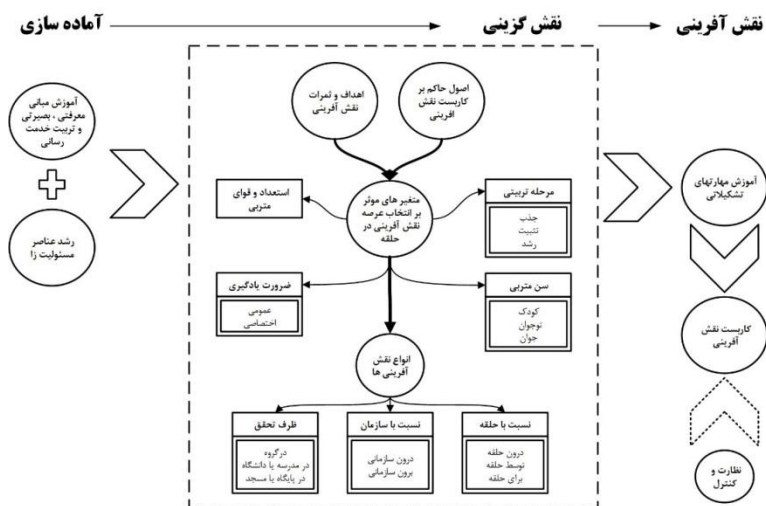
ردیف	مقوله‌ها	ابعاد	متغیر وابسته (موضوع)
۱	آموزش مهارت‌های تشکیلاتی	نقش آفرینی	جایگاه فعالیت و کنشگری در مبانی نظری طرح صالحین (ناظر به شبکه تربیتی)
۲	کاربست نقش آفرینی		
۳	نظارت و کنترل		
۴	اصول حاکم بر کاربرد نقش آفرینی	نقش‌گزینی	
۵	اهداف و ثمرات نقش آفرینی		
۶	متغیرهای مؤثر بر انتخاب عرصه نقش آفرینی		
۷	انواع نقش آفرینی		
۸	آموزش مبانی معرفتی، بصیرتی و تربیتی خدمت‌رسانی	آماده‌سازی پیش از	
۹	رشد عناصر مسئولیت‌زا	نقش آفرینی	
۱۰	ساحت کنشگری در چشم‌اندازی صالحین	لایه چشم‌انداز	جایگاه فعالیت و کنشگری در سیاست‌گذاری و مدیریت تربیتی طرح صالحین (ناظر به شبکه مدیریتی)
۱۱	توجه به مبانی کنشگری در رسالت صالحین	لایه رسالت و مأموریت	
۱۲	هدف‌گذاری تشکیلاتی (تربیت مدیر)	لایه هدف‌گذاری و انتظارات	
۱۳	لحاظ عملگرایی در ثمرات طرح		
۱۴	نگاه محتوای‌نگارانه به حوزه نقش آفرینی و کنشگری	لایه راهبردنگاری و سیاست‌گذاری	
۱۵	نظام نخبه‌پروری		
۱۶	انطباق ساختاری، زیرساختی و مالی با طرح	لایه برنامه‌ریزی	
۱۷	عملگرایی در مرتبه مطلوب		
۱۸	الگودهی به متریان (معرفی الگوهای نقش آفرینی)	لایه تدابیر و اقدامات	
۱۹	جاگذاری نقش آفرینی در فرایند رشد		
۲۰	نقش آفرینی به‌منزله شاخص ارزیابی	لایه نظارت و کنترل	

گزارش یافته‌های تحلیلی

باتوجه به مفاهیم، مقوله‌ها و همچنین تحلیل صورت گرفته از مقوله‌ها و استنتاج ابعاد براساس دو متغیر جایگاه کنشگری و نقش آفرینی در مبانی نظری طرح صالحین و جایگاه فعالیت و کنشگری در سیاست‌گذاری و مدیریت تربیتی طرح صالحین، در این مرحله می‌باید گزارشی از یافته‌ها در قالب دو مدل مفهومی تبیین شود. مدل‌سازی مرحله‌ای است که نیاز به تفکر، ابتکار، خلاقیت و خبرگی دارد؛ مرحله بسیار دشواری است که حتی بیش از مرحله جمع‌آوری داده‌ها، دقت و نیرو به خود اختصاص داد. براین‌اساس، با اجرای فن «چند رأیی» میان خبرگان مدل مفهومی به صورت‌های ذیل مشخص شد.

کنشگری در مبانی نظری صالحین

آنچه از مقوله‌ها و مفاهیم انتزاع شده از اسناد صالحین برداشت می‌شود این است که در این طرح، سه گام اساسی در کاربست نقش آفرینی در ساحت تربیت فردی و جمعی تعریف شده است.

مدل مفهومی جایگاه فعالیت و کنشگری در

1. Multivoting

در گام اول، حلقه متکفل آموزش مبانی معرفتی، بصیرتی و تربیتی خدمت‌رسانی به متریان است. مفاهیمی از قبیل: ایثار، اخلاص، کاربی مزد و منت، از خودگذشتگی، کارگروهی، مسئولیت‌پذیری و... از جمله این مبانی است. علاوه بر آن، گروه می‌باید عناصر مسئولیت‌زای تربیتی را نیز در مرتبه خود رشد و ارتقا دهد. این عناصر عبارتند از: عقلانیت، قدرت، علم و رشد. این دو بخش در حقیقت، فرایند آماده‌سازی مرتبه برای پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی است. گام دوم، نقش‌گزینی برای مرتبه است. برای نقش‌گزینی باید در ابتدا هدف‌گذاری دقیقی از انجام مسئولیت صورت پذیرد. برخی از اهداف و اسپاری مسئولیت و نقش به مرتبه که در قالب مفاهیم از طریق کدگذاری باز بدان‌ها دست یافته بودیم عبارتند از:

فعالیت به‌مثابه عامل پرورش خلاقیت

فعالیت به‌مثابه تقویت‌کننده روحیه تعاون و همکاری

فعالیت به‌مثابه ظرف کیفیت‌سنجی

فعالیت به‌مثابه عامل تثبیت‌کننده

فعالیت به‌مثابه عامل انسجام

فعالیت به‌مثابه ظرف استعدادسنجی و رشد آن

فعالیت به‌مثابه عامل جذب‌کننده

فعالیت به‌مثابه روش شورانگیزی

فعالیت به‌مثابه رکن کادرسازی

فعالیت به‌مثابه فرصت‌ساز تربیتی

فعالیت به‌مثابه عامل ارتباطی

فعالیت به‌مثابه متعادل‌کننده انرژی

فعالیت به‌مثابه عامل انگیزشی

علاوه بر هدف‌گذاری صحیح از نقش‌سپاری، باید اصول حاکم بر نقش‌آفرینی نیز مورد توجه متولیان قرار گیرد. برخی از این اصول که در قالب مفاهیم از طریق کدگذاری باز بدان‌ها دست یافته بودیم عبارتند از:

اصل واقع‌گرایی

اصل تفاوت در متریان

حمایت و پشتیبانی مستمر
تشویق‌های مادی و معنوی به صورت توأمان
اصل خلاقیت و نوآوری و تقویت نیروهای مبتکر
اصل تغافل و چشم‌پوشی از اشتباهات
اصل تفویض و حق انتخاب مسئولیت
اصل شایسته‌سالاری
اصل کرامت انسانی
اصل اعتدال در عمل
توجه به جذابیت و تنوع در برنامه‌ها
اصل توانمندسازی بسیجیان
اصل تشویق به شرکت در برنامه‌های پایگاه
اصل زمینه‌سازی برای توسعه میدان عمل و رشد تشکیلاتی
با عنایت به اهداف و اصول حاکم بر نقش‌گزینی، باید از طریق مؤلفه‌های مؤثر بر نقش‌گزینی،
بهترین مسئولیت را برای مرتبی در نظر گرفت. این مؤلفه‌ها عبارتند از:
ضرورت یادگیری: فعالیت‌هایی که برای آحاد بسیجیان ضروری است؛ مانند برخی
فعالیت‌های نظامی و فعالیت‌هایی که اختصاص به گروه خاصی از بسیجیان دارد، همچون
فعالیت‌های امداد و نجات.
شاخص سن: فعالیت‌ها براساس بازه سنی مخاطب متفاوت می‌باشند. برخی از فعالیت‌ها ویژه
کودکان مانند نقاشی و برخی فعالیت‌ها ویژه نوجوانان مانند ایست و بازرسی و برخی فعالیت‌ها
ویژه جوانان مانند اردوهای جهادی است.
سطح تربیتی: مؤلفه مؤثر دیگر در کاربست نقش‌آفرینی، سطح تربیتی گروه و مرتبی است.
براین اساس، فعالیت‌های مرحله جذب با هدف انگیزه‌سازی و براساس یک سازماندهی و انتظار
حداقلی شروع شده و فرد در مرحله رشد با حجم بالاتری از فعالیت‌ها و سازماندهی ابلاغی و
منظم‌تری ایفای نقش خواهد نمود.
استعداد و قوای مرتبی: مؤلفه مؤثر دیگر بر کاربست نقش‌آفرینی، استعداد مرتبیان است. لذا

افرادی که ظرفیت و استعداد جسمی یا روحی یا انگیزشی فعالیت خاصی را نداشته باشند، بدان مکلف نمی‌شوند.

در طرح صالحین با رعایت اصول، اهداف و مؤلفه‌های فوق‌الذکر می‌توان در هر چهارچوب و عرصه‌ای به مربی خود نقش‌دهی نماییم. برخی از این عرصه‌ها عبارتند از: عرصه‌های نظامی، خدمت‌رسانی، علمی، فرهنگی، امداد و نجات، تربیتی و... این عرصه‌ها در اسناد مختلف در ظروف و انواع زیر تقسیم‌بندی شده بودند:

ظرف تحقق: در طرح صالحین برای نقش‌آفرینی مربی در گروه تربیتی و پایگاه مقاومت یا مسجد و مدرسه یا دانشگاه به صورت مجزا نقش‌ها و مسئولیت‌هایی تعریف شده است. نسبت با سازمان: فعالیت در گروه تربیتی منوط به فعالیت‌های سازمانی نشده و سرگروه باید فرد را آماده پذیرش مأموریت‌های برون‌سازمانی نیز گرداند.

نسبت با حلقه: فعالیت‌های یک مربی در طرح صالحین می‌تواند در درون حلقه تعریف شود؛ مانند مسئولیت حضور و غیاب اعضا و یا توسط حلقه تعریف شود؛ مانند آزرین‌بندی مساجد در مراسم؛ توسط گروه و یا برای حلقه اجرا شود، مانند اردوی جهادی به منظور افزایش پیوند و انس بین اعضا.

در گام سوم باید الزامات تخصصی آن مسئولیت به مربی آموزش داده شده تا او بتواند از عهده مسئولیت به‌نحو شایسته برآید. درحین نقش‌آفرینی نیز سرگروه صالحین موظف است تا رعایت اصول فوق را به صورت مستمر رصد و نظارت نموده و در صورت بروز آسیب‌های احتمالی، تدابیر لازم را اتخاذ نماید.

کنشگری در ساحت اجرای صالحین

در عرصه راهبری طرح صالحین نیز این نگاه به‌عنوان یک چهارچوب و رهیافت همواره مورد توجه بوده است، به طوری که در لایه‌های مختلف سیاست‌گذاری و مدیریت طرح می‌توان اثرات و تأثیرگذاری آن را مشاهده نمود.

با عنایت به اهداف و اصول حاکم بر نقش‌گزینی، باید از طریق مؤلفه‌های مؤثر بر نقش‌گزینی، بهترین مسئولیت را برای مربی در نظر گرفت. این مؤلفه‌ها عبارتند از:

ضرورت یادگیری: فعالیت‌هایی که برای آحاد بسیجیان ضروری است؛ مانند برخی

فعالیت‌های نظامی و فعالیت‌هایی که اختصاص به گروه خاصی از بسیجیان دارد، همچون فعالیت‌های امداد و نجات.

شاخص سن: فعالیت‌ها براساس بازه سنی مخاطب متفاوت می‌باشند. برخی از فعالیت‌ها ویژه کودکان مانند نقاشی و برخی فعالیت‌ها ویژه نوجوانان مانند ایست و بازرسی و برخی فعالیت‌ها ویژه جوانان مانند اردوهای جهادی است.

سطح تربیتی: مؤلفه مؤثر دیگر در کاربرست نقش آفرینی، سطح تربیتی گروه و متربی است. براین اساس، فعالیت‌های مرحله جذب با هدف انگیزه‌سازی و براساس یک سازماندهی و انتظار حداقلی شروع شده و فرد در مرحله رشد با حجم بالاتری از فعالیت‌ها و سازماندهی ابلاغی و منظم‌تری ایفای نقش خواهد نمود.

استعداد و قوای متربی: مؤلفه مؤثر دیگر بر کاربرست نقش آفرینی، استعداد متربیان است. لذا افرادی که ظرفیت و استعداد جسمی یا روحی یا انگیزشی فعالیت خاصی را نداشته باشند، بدان مکلف نمی‌شوند.

در طرح صالحین با رعایت اصول، اهداف و مؤلفه‌های فوق‌الذکر می‌توان در هر چهارچوب و عرصه‌ای به متربی خود نقش‌دهی نماییم. برخی از این عرصه‌ها عبارتند از: عرصه‌های نظامی، خدمت‌رسانی، علمی، فرهنگی، امداد و نجات، تربیتی و ... این عرصه‌ها در اسناد مختلف در ظروف و انواع زیر تقسیم‌بندی شده بودند:

ظرف تحقق: در طرح صالحین برای نقش آفرینی متربی در گروه تربیتی و پایگاه مقاومت یا مسجد و مدرسه یا دانشگاه به صورت مجزا نقش‌ها و مسئولیت‌هایی تعریف شده است.

نسبت با سازمان: فعالیت در گروه تربیتی منوط به فعالیت‌های سازمانی نشده و سرگروه باید فرد را آماده پذیرش مأموریت‌های برون‌سازمانی نیز گرداند.

نسبت با حلقه: فعالیت‌های یک متربی در طرح صالحین می‌تواند در درون حلقه تعریف شود؛ مانند مسئولیت حضور و غیاب اعضا و یا توسط حلقه تعریف شود؛ مانند آیین‌بندی مساجد در مراسم؛ توسط گروه و یا برای حلقه اجرا شود، مانند اردوی جهادی به منظور افزایش پیوند و انس بین اعضا.

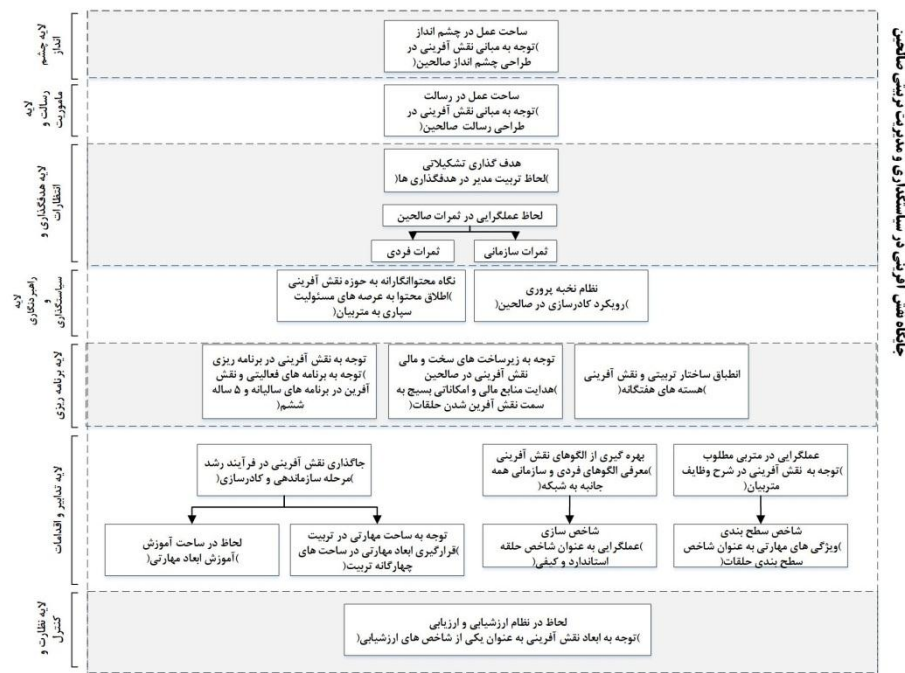
در گام سوم باید الزامات تخصصی آن مسئولیت به متربی آموزش داده شده تا او بتواند از

۲۱/ بررسی جایگاه فعالیت و کنشگری در نظام تربیتی صالحین بسیج

عهده مسئولیت به نحو شایسته برآید. در حین نقش آفرینی نیز سرگروه صالحین موظف است تا رعایت اصول فوق را به صورت مستمر رصد و نظارت نموده و در صورت بروز آسیب‌های احتمالی، تدابیر لازم را اتخاذ نماید.

کنشگری در ساحت اجرای صالحین

در عرصه راهبری طرح صالحین نیز این نگاه به عنوان یک چهارچوب و رهیافت همواره مورد توجه بوده است، به طوری که در لایه‌های مختلف سیاست‌گذاری و مدیریت طرح می‌توان اثرات و تأثیرگذاری آن را مشاهده نمود.

براین اساس، نگاه عمل‌گرایانه و اجتماعی در ابعاد مختلف سیاست‌گذاری و مدیریت صالحین مبتنی بر ابعاد مقوله‌ها این گونه قابل نمایش است:

۱. لایه چشم‌انداز: نگاه جامعه‌ساز و قرارگیری افق تمدن‌سازی اسلامی در چشم‌انداز این طرح.
۲. لایه رسالت و مأموریت: توجه به ابعاد مهارتی رشد بسیجیان.

۳. لایه هدف گذاری و انتظارات: قرارگیری تربیت بسیجیان مؤمن، بصیر و توانمند و تعالی معنوی آنها در عرصه‌های معرفت دینی، تربیت اسلامی، بصیرت سیاسی و مهارت تشکیلاتی در تمامی ابعاد فردی و اجتماعی در هدف گذاری‌ها و انتظار ثمرات فردی و سازمانی درازای تربیت بسیجیان به صورت فوق.

۴. لایه راهبردنگاری و سیاست گذاری: نگاه محتوامحور به حوزه عمل و نقش آفرینی به عنوان یک سیاست محتوایی و همچنین رویکرد کادرسازی و نخبه پروری به عنوان یک راهبرد اجرایی در طرح.

۵. لایه برنامه ریزی: رویکرد عمل گرایی در لایه برنامه ریزی اجرای طرح صالحین در سه بخش مشاهده می شود:

- طراحی ساختار: ساختار طراحی شده برای پایگاه مقاومت یک ساختار چندوجهی بوده و حلقه‌های صالحین کاملاً بر حوزه‌های نقش آفرین در پایگاه مقاومت منطبق می باشند. لذا هر بسیجی بنابر جایگاه خود در حلقه‌های تربیتی در یکی از هسته‌های هفتگانه مأموریتی بسیج سازماندهی شده و همچنین می تواند در گردان‌های رزمی و امنیتی نیز نقش آفرین باشد. لذا در طراحی ساختار دوگانگی بین عرصه عمل و تربیت وجود ندارد.

- الزامات سخت افزاری: سازمان بسیج در سنوات گذشته برخی از زیرساخت‌های لازم را جهت توسعه عرصه فعالیت در حلقه‌های صالحین ایجاد نموده است که سوله‌های ورزشی صالحین از این جمله هستند.

- برنامه‌های اجرایی: در برنامه ریزی‌های پنج ساله پنجم و ششم بسیج و همچنین در طراحی برنامه‌های سالانه، بخش اعظمی از برنامه‌های معاونت‌های موضوعی بسیج، ناظر به حلقه‌های صالحین بوده است. برنامه‌هایی از قبیل طرح جوانه‌های صالحین، اردوهای جهادی و اردوهای راهیان نور از این دست می باشند.

۶. لایه تدابیر و اقدامات: در عرصه اقدامات و اجرا نیز پیوند فوق در سه بخش مشاهده شد:

- جاگذاری سازماندهی در فرایند تربیتی صالحین به عنوان یکی از مراحل رشد و تربیت بسیجیان که مبتنی بر آن آموزش‌های مهارتی مورد نیاز و ابعاد مهارتی مورد انتظار طبق چهارچوب محتوایی فوق الذکر، به متریان منتقل می شد.

- استفاده از الگوهای نقش آفرین به عنوان عوامل محرکه از دیگر اقدامات سازمان بسیج بوده

است. بدین منظور پایگاه‌های مقاومت موفق و نقش آفرین و همچنین حلقات یا بسیجیان و کادر نمونه همواره مورد تجربه‌نگاری و معرفی و ترویج در بسیج بوده‌اند. از طرف دیگر نقش آفرین بودن و عمل‌گرایی به‌عنوان یکی از شاخص‌های حلقات الگو و استاندارد قرار گرفته است.

- در طراحی شرح وظایف متریان و سرگروه‌های صالحین، عمل‌گرایی و نقش آفرینی لحاظ شده و یکی از ملاک سطح‌بندی حلقات تربیتی، نقش آفرین بودن و ابعاد مهارتی آنها منظور شده است.

۷. لایه نظارت و کنترل: ابعاد کنشگری در ارزشیابی و ارزیابی رده‌ها، حلقات و ارکان صالحین مورد عنایت متولیان بوده و به‌عنوان یکی از شاخص‌های کنترل محسوب می‌شده است.

بنابراین، می‌توان مدعی شد که توجه به عمل‌گرایی و کنشگری اجتماعی در سطح راهبری طرح صالحین نیز مورد عنایت متولیان آن در سازمان بسیج بوده است.

نتایج و پیشنهادها

بنابراین، آنچه از تحلیل اسناد سازمانی طرح صالحین به‌دست می‌آید این نکته است که متولیان این طرح علاوه بر لحاظ ضرورت نقش آفرینی و حوزه عمل اجتماعی در ایده‌ها و نظریات خود، توانسته‌اند تصویری اجمالی از اهمیت و جایگاه آن میان اسناد ابلاغی و آموزشی خود به مجریان شبکه‌های فرماندهی و مدیریتی و تربیتی انتقال دهند و این اشکال که عمل‌گرایی اجتماعی در صالحین مورد مطالبه متولیان آن از ابتدای طرح نبوده است، قابل دفاع نیست و مؤیدات فراوانی ضد آن قابل ارائه است.

اگرچه در اثنای تحلیل اسناد نقاط ضعف و موانعی را در انتقال این مفهوم به مجریان فهم نمودیم که قابل بررسی دقیق و اعتبارسنجی در پژوهش‌های مستقل است. برخی از این نقاط ضعف عبارتند از:

- تشویش در پرداختن به موضوع نقش آفرینی و عدم پرداخت مناسب و درخور در برخی از

اسناد؛

- فقدان ساختار تخصصی پیگیری‌کننده حوزه عمل و نقش آفرینی در ستاد سازمان تعلیم و تربیت

بسیج؛

- فقدان تولید سند طرح‌ریزی نقش‌آفرینی و مأموریت حلقات صالحین به‌عنوان نقشه راه

مجریان؛

- عدم توجه به حلقات تربیتی به‌عنوان ظرف پرورش کادر در برخی از اسناد؛

- دوگانگی بین برنامه‌های حلقات و پایگاه مقاومت در برخی از اسناد؛

- تنزیل فعالیت به عرصه‌های درونی حلقه در برخی از اسناد؛

- عدم نقش‌سپاری به شبکه بالادستی صالحین در خصوص رصد و هدایت ابعاد نقش‌آفرینی

حلقات متریبان.

بررسی آسیب‌هایی که به ایجاد بدفهمی از جایگاه نقش‌آفرینی در طرح صالحین در اذهان متولیان منجر شده است و جلوگیری و پیشگیری از بروز این چنین آسیب‌های در طرح‌های پیش روی بسیج، می‌تواند به‌عنوان یکی از پژوهش‌های اثرگذار در بسیج صورت پذیرد.

منابع

امام خمینی، سیدروح‌الله (بی‌تا) تعلیقات علی شرح «فصوص الحکم» و «مصباح الانس»، تهران: تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۳)، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، تهران: انتشارات صهبا.

احدی، فاضل (۱۳۹۰)، بررسی میزان اثربخشی طرح صالحین در پاسخگویی به نیازهای آموزشی و تربیتی بسیجیان استان اردبیل، تهران، پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج، مرکز سنجش افکار.

اکبری، حسن (۱۳۹۲)، ارزیابی اجرای طرح صالحین در بسیج دانشجویی استان زنجان، زنجان، سازمان بسیج علمی، پژوهشی و فناوری سپاه استان زنجان.

امام‌پور، سیدمحمدجواد (۱۳۹۶)، عیار صالحین: "راهنمای استادباران شجره طیبه صالحین"، تهران: انتشارات فرآهنگ اندیشه، چاپ اول.

ایمان، محمدتقی و کلاته ساداتی، احمد (۱۳۹۰)، بررسی تطبیقی مسئولیت اجتماعی علم در اسلام و غرب، فصلنامه روش‌شناسی علوم انسانی، سال ۱۷، ش ۶۹: ۵۹ - ۸۸

بازرگان، عباس (۱۳۹۱)، مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته (رویکردهای متداول در علوم رفتاری)، تهران: نشر دیدار.

توفیقیان‌فر، علی‌حسن (۱۳۹۴)، ارزیابی اجرای طرح شجره طیبه صالحین در استان کهکلوویه و بویراحمد، کهکلوویه و بویراحمد، سازمان بسیج علمی، پژوهشی و فناوری سپاه استان کهکلوویه و بویراحمد.

- حاجی زاده، مهین و آورجه، محی‌الدین (۱۳۹۳)، مسئولیت‌پذیری اجتماعی در قرآن کریم با تأکید بر دیدگاه‌های علامه طباطبایی در میزان، دوفصلنامه قرآن در آینه پژوهش، سال اول، ش ۱: ۱۲۳ - ۱۵۶.
- حق‌وردیلو، ابراهیم (۱۳۹۲)، ارزیابی اجرای طرح شجره طیبه صالحین در استان قزوین، قزوین، قزوین، سازمان بسیج علمی، پژوهشی و فناوری سپاه استان قزوین.
- دانایی فرد، حسن و امامی، سیدمجتبی (۱۳۸۶)، استراتژی‌های پژوهش کیفی: تدملی بر نظریه داده‌بنیاد، نشریه اندیشه مدیریت، سال اول، ش ۲: ۶۹ - ۹۷.
- دانایی فرد، حسن؛ الوانی، سیدمهدی و آذر، عادل (۱۳۹۲)، روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع، تهران: انتشارات صفار.
- دهخدا، علی‌اکبر (بی‌تا) لغتنامه، تهران: دانشگاه تهران.
- ساغروانی، سیمیا؛ مرتضوی، سعید؛ لگزیان، محمد و رحیم‌نیا، فریبرز (۱۳۹۳)، تحمیل نظریه به داده‌ها یا ظهور نظریه از داده‌ها: نظریه‌پردازی در علوم انسانی با روش‌شناسی داده‌بنیاد، پژوهشنامه مبانی تعلیم و تربیت، سال ۴، ش ۱: ۱۵۱ - ۱۷۰.
- سمیعی، بهنام (۱۳۹۱)، بررسی رضایت‌مندی دانش‌آموزان و مربیان از نظام تربیتی شجره طیبه صالحین در استان اردبیل، اصفهان، سازمان بسیج علمی، پژوهشی و فناوری سپاه استان اصفهان.
- صادق‌پور، نرگس (۱۳۹۳)، بررسی اثربخشی حضور در حلقه‌های صالحین مساجد و محلات در تغییر رفتار برادران بسیجی شهر تبریز از دیدگاه والدین، آذربایجان شرقی، سازمان بسیج علمی، پژوهشی و فناوری سپاه استان آذربایجان شرقی.
- صادقی فسائی، سهیلا و عرفان‌منش، ایمان (۱۳۹۴)، مبانی روش‌شناختی پژوهش اسنادی در علوم اجتماعی، تهران: راهبرد فرهنگ، ش ۲۹: ۶۱ - ۹۱.
- صالحی، مهدی (۱۳۹۱)، میزان اثربخشی طرح شجره طیبه صالحین بین دانش‌آموزان بسیجی استان اصفهان، تهران: سازمان بسیج علمی، پژوهشی و فناوری استان اصفهان.
- عمید، حسن (۱۳۸۹)، فرهنگ فارسی عمید، تهران: راه رشد.
- فلیک، اووه (۱۳۹۲)، درآمدی بر تحقیق کیفی، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.
- کلینی، محمدبن‌یعقوب (۱۳۶۵)، الکافی، ج ۱، ج ۴، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- محمدی نجف‌آبادی، حمیدرضا (۱۳۹۵)، فرماندهی تربیتی (پاسخ به پرسش‌های فرماندهان پیرامون فعالیت‌های تربیتی در بسیج) ویژه فرماندهان نواحی بسیج، تهران: کتاب رواق اندیشه.
- مذهب جعفری، عباس؛ ماندنی‌زاده، کاظم؛ رحمانی، محمد؛ یاسری، ابودر؛ بردبار، مصطفی؛ کرمی، محمود و خزاعی، مهدی (۱۳۹۶)، سند طرح‌ریزی آموزش نظام تعلیم و تربیت بسیجیان، تهران: انتشارات فرهنگ اندیشه، چاپ اول.

مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۱)، *فلسفه اخلاق*، تحقیق و نگارش احمدحسین شریفی، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین‌الملل.

مطهری، مرتضی (بی‌تا)، *احیای تفکر اسلامی*، تهران: انتشارات صدرا.

معاونت تعلیم و تربیت سازمان بسیج (۱۳۹۶)، *نشریه تربیتی طرح صالحین*، تهران، سال چهارم، ش ۱۲.

منصوریان، یزدان (۱۳۸۶)، *گراندد تئوری چیست و چه کاربردی دارد؟ ویژه‌نامه همایش علم اطلاعات و جامعه اطلاعاتی*، دانشگاه اصفهان.

مهرابی، امیرحمزه؛ خنیفر، حسین؛ امیری، علی‌نقی؛ زارعی‌متین، حسن و جندقی، غلامرضا (۱۳۹۰)، *معرفی روش‌شناسی نظریه داده‌بنیاد برای تحقیقات اسلامی*، نشریه مدیریت فرهنگ سازمانی، ش ۲۳: ۵ - ۳۰.

Scott, J. (1990). *A Matter of Record-documentary Sources in Social Research*. Cambridge: Polity.

Strauss, A. L., & Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Los Angeles: Sage.

Strauss, Anselm L., & Corbin, Juliet (1998), *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*, 2nd Ed., Sage.

Yvonne, E. D. (2001). A synthesis technique for grounded theory data analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 654-663.

منابع اینترنتی

غیب‌پرور، غلامحسین (۱۳۹۶)، *طرح صالحین با قوت ادامه می‌یابد/ لزوم مسجدمحوری همه اقدامات کلان*، فارس نیوز، (www.farsnews.com/newstext.php?nn=13961112000243)، (۱۳۹۶/۱۲/۱)

منابع چندرسانه‌ای

معاونت تعلیم و تربیت سازمان بسیج (۱۳۹۵)، *نشست میقات: همایش مسئولین تعلیم و تربیت نواحی سراسر کشور*.

